

Ю Р І Й
Н А Р Б У Т

ВИПУСК ДРУГИЙ

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ
ЮРІЙ НАРБУТ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
КРАКІВ 1943 ЛЬВІВ

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ

Ю Р І Й
Н А Р Б У Т

1886

1920

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

КРАКІВ 1943 ЛЬВІВ

Редактор
С. Г о р д и н с ь к и й
Відбито в друкарні
Української Академії Наук,
Львів, Постгассе 11.

ЮРІЙ НАРБУТ
рисунок В. Кустодієва

Еней. Малюнок до „Енеїди“ Котляревського.

Гваш, 1919.

„Мазепинець, полку Черниговского, Глуховской сотни, старшинскій сынъ и гербовъ и эмблематъ живописецъ“.

(Власноручний підпис Ю. Нарбута під гербом його роду).

Юрій Нарбут — найвидатніший український графік новішої доби, мистець, що з'являється раз на століття, індивідуальність світової міри, творець модерного українського мистецтва і своєрідного українського стилю!

Він не тільки підніс сучасне українське мистецтво на рівень загально-європейський, але у великій мірі попередив і став вище від інших світових творців новітнього мистецтва.

Він — мистець, яким може гордитися сучасне українство, мистець, що є духовим виразом спільності, життєздатності та оригінальності української культури, мистець наскрізь народний і своєрідний!

Юрій Нарбут вийшов з українського середовища, виховався і жив в ньому та працював для нього. Він усе мав тісний зв'язок із сучасним життям і ніколи не переставав працювати для українського мистецтва або бодай жити образами, зачерпнутими з України. Він собою становить також зворотну точку в самому характері, успособленні та типі українського мистця.

Ще після першої революції 1905 року, в колишній Росії і на Україні, на зміну чудернацького типу „художника” — відірваного від життя, заглибленого в свої фантастичні, нездійсненні „геніяльні” проєкти, цього наскрізь асоціального індивідуаліста — суспільного викида, почав вироблятися на Україні тип мистця-громадянина, що свою мистецьку працю вважав нероздільною частиною загальної суспільної праці, що боровся, тріумфував і гинув разом зі своїм народом...

Таким мистцем, а навіть символом типу мистця-громадянина, був Нарбут, що жив і працював у часи творення нового українського національного життя. З усією притаманною йому енергією, експансивністю і впертістю, „з якоюсь не російською працездатністю” — як казав про Нарбута російський мистець Мітрохін — він кидався у вир подій, ставав на чолі кожного помітного руху, напрямку, а навіть моди.

Деякі критики та дослідники творчості Нарбута намагалися відшукати в нього якусь сталу, незмінну тенденцію та постійність мистецького напрямку. Але марно — різнобарвність і багатопранність мистецької інспірації мистця — були так само різноманітні, гаслами навіть протилежні, як і ціле тодішнє життя

Ілюстрація до байки Крилова.

1912.

з численними політичними змінами та несподіванками. Звідси різноманітність тем у Нарбута та його далека розкиданість у праці. Одначе, при всіх тематичних змінах, у своїй формальній мові, мистець ніколи не вичерпувався, ніколи не вертався до переспіваних мотивів і напрямків, безупинно поривався вперед та чітко й ясно відчував і розумів живий пульс сучасності.

Коли прийшло відродження української державности по революції 1917 року, мистець з кипучою енергією взявся за перебудову всього оточення, всього побуту на нових основах і в нових українських, національних формах.

У творенні своєрідного національного стилю Нарбут, може одинокий зі всіх світових мистців сучасности, творячи орнаменти, повсякчасно виявляв композиційне відчуття та своєрідну модерну методу. Саме в останні роки, з пробудженням національних, расових течій в європейському мистецтві, над цим відродженням народного стилю б'ються мистці, нерідко безуспішно. І не дивно, два десятиліття по світовій війні пропаговано ідею функціоналізму і конструктивізму як найвище досягнення сучасности. Ідея у великій мірі універсальна і космополітична, що вбивала національні особливості, інтимність та радісну своєрідність творчости поодиноких народів. При тім старанно дбали, за поміччю „пуризму“ і „техніцизму“, очистити кожну форму від декоративних елементів. Все це позбавляло молодих мистців, що виходили з „модерних“ шкіл, всякого відчуття національного стилю та, зокрема, уміння творити орнаментально-декоративні елементи, які так само потрібні і так само ужиткові, як і тола „конструкція“ і так звана „функціональна“ форма. Наскрізь матеріалістичний світогляд конструктивізму став бездуш-

Обгортка.

Графіка на 4 фарби. 1914.

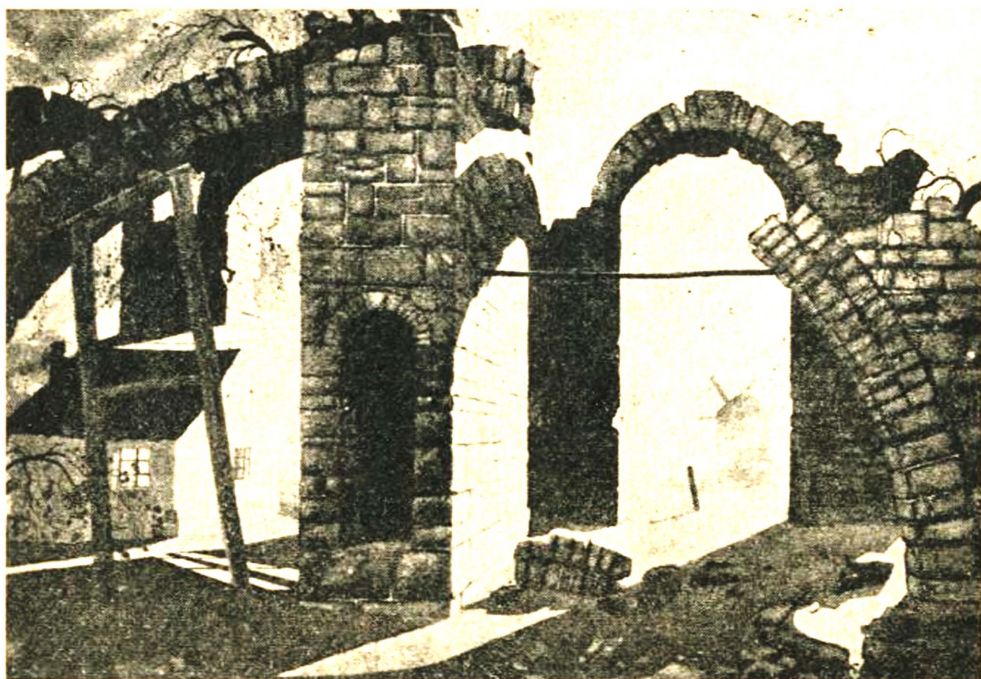
ною формулою, так само однобічною, як і виключна декоративність.

Заслугою Нарбута було те, що наша модерна графіка не втратила того зв'язку з народним стилем, але в той же час не стала на мертвій точці етнографізму та копіювання.

Нарбут зв'язав пребагату добу українського ренесансу і барокко — з нашою сучасністю. Не диво, що це сталося якраз у графіці, бо ж якраз у XVII—XVIII століттях українське граверство досягло незвичайно високого технічного і мистецького рівня та мало визначних мистців, що дорівнювалися світовим іменам. Стара спадщина діяла і в новіші часи, і от дарувала нам знаменитого Нарбута! Перехід від барвистої доби українського барокко до XX-го століття не був легкий. Нарбут мусів переробити „недокровність” цілого попереднього дев'ятнадцятого століття з його нівелюючими російськими впливами; мусів зламати осліпленість перед мотлохом „механізму” і „раціоналізму”, які вбивали творчість; мусів переробити примітивне розуміння копіювання народних зразків без творчої переробки первовзорів.

Бажаючи одягнути відроджене життя в нові українські шати, мистець намагався проникнути в усі сфери українського модерного побуту і духового життя. Звідси велика різноманітність Нарбутових мистецьких зацікавлень, що в більшості зводилися до проблеми графічного оформлення.

Обставини життя, в яких перебував Нарбут, та деяка байдужість оточення, на жаль, не давали йому можливості у належній мірі працювати в мистецькому промислі, до якого він мав великий нахил і де він, безсумнівно, міг би був дати дуже багато. З тієї самої причини не працював він і в ділянці граверства, яка розвинулася в нас уже після його смерті. Але те, що

Руїни.

Гваш, 1919.

дав він у галузі книжкової графіки і у споріднених ділянках мистецтва — це щось таке велике і високе, що тепер ще тяжко, без часової історичної перспективи, в належній мірі оцінити.

В книжковій графіці праця Нарбута сягала буквально до всіх галузей цього шляхетного мистецтва, чому заслуговує на увагу не тільки обкладинка й ілюстрація, але також все оформлення і декорація книги — як титульні сторінки, форзаци, шрифти, ініціяти, вінієтки, заставки, кінцівки, а також екслібриси, друкарські, видавничі і фірмові знаки (марки). Незвичайні досягнення бачимо в так званій меморіальній графіці Нарбута — грамоти, свідоцтва, дипломи, запрошення, повідомлення, а також у знаменитих двох серіях карт для гри. Просто епохальне

значення мають рисунки українських державних знаків — паперові гроші, акції, гербові папери, поштові марки. Плякат і звичайна вивіска також звертали на себе увагу мистця. Ті праці в галузі ужиткового мистецтва, які Нарбут встиг виконати — не збереглися або взаталі згубилися про них будьякі вістки. Але те, що ми знаємо — не менші шедеври, як і книжна графіка. Відомі праці Нарбута в таких ділянках, як торговельна етикетка, печатки, орнаменти для матерій, тапети, проєкти одягу, ляльок і меблі, ювелірство. Важливо також відмітити, що мистець виготовив уніформу і прапори для українського війська.

Заставка з журналу „Мистецтво“.

1919.

Біографія Нарбута цікава тим, що — у великій своїй частині — це властиво літопис українського мистецтва з часів повного державного життя. Нарбут графічно зафіксував на папері та іншим способом цілу добу державности; при чім ці документи цінні і своєю мистецькою вартістю і першорядною технікою виконання — як рідко де у найбільш культурних країнах.

Юрій Нарбут народився 25 лютого 1886 року на хуторі Нарбутівці, біля історичного Глухова, на Чернігівщині, в старій старшинській козацькій родині, про яку маємо історичні відомості ще з XVII століття.

Вже малим хлопцем „Жоржка“ виявляв зацікавлення до мистецтва — за народними зразками вирізував „витинки“ з кольорового паперу, ліпив фігурки з тіста тощо.

Вчився в Глухівській класичній гімназії в роках 1896—1906, отже повних 10 років, двічі повторюючи різні класи. Не був це спокійний хлопець, навпаки — нестримана, дуже жива і войовнича вдача, що разом з „кумпанією“ своїх товаришів у глухівців мав не зовсім добру славу... Сама російська гімназія з професорами москалями або „іногородцями“ не дуже притягала молодь. Учитель малювання, якийсь молдованин П. Райлян, не тільки нічого не навчив Юрія Нарбута, але навіть не зацікавив його мистецтвом. Інтерес до мистецтва і малювання прокинувся в Нарбута під час студій пам'яток староукраїнської літератури, які присвоїли собі московські історики „російської“ літератури. Молодий юнак почав пильно копіювати письмо і мініятури Остромирового Євангелія, „Слово о полку Ігореві“, а також готичні шрифти і гравюри західноєвропейських друків, німецької біблії та ін. Він любується також природою, пильно приглядається до рослинності, квіток, ловить барвистих метеликів та їх докладно, терпеливо зарисовує. Згодом пробуджується в нього інтерес і замилювання до старовини, для чого сам Глухів давав чимало матеріалу.

В старших класах гімназії Нарбут почав багато рисувати, наслідуючи визначних мистців-графіків. Уперше виставляв свої малярські спроби на сільсько-господарській виставці в Глухові 1904 р. та на мистецькій виставці місцевого гуртка аматорів у 1906 р. (серія „Війна грибів“).

Після закінчення гімназії, Нарбут вступає на історично-філологічний факультет Петербурзького університету, але кидає його на 3-му семестрі. Одначе

Akta Narbutorum.

Туш, червона фарба. 1919.

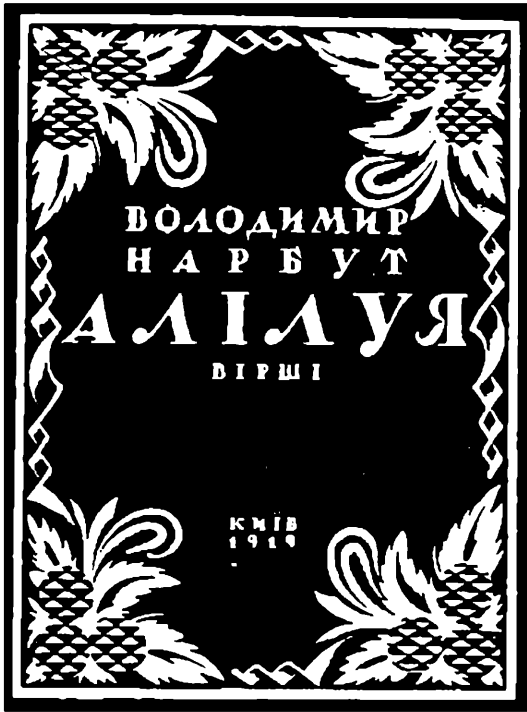

Автопортрет з родиною.

1915.

не закидає свого зацікавлення до графіки, відвідує приватні малярські школи і пізнає різних мистців. У роках 1908—1909 працює в мистецькій майстерні Званцовой, що була під керівництвом мистців Бакста і Добужинського, згодом переходить до майстерень Реріха і Білібіна, де так само працює недовго. З цих постійних змін приватних мистецьких шкіл видно, що вони під ніяким оглядом його не задовольняли. Між тим матеріяльне становище юнака, в перших роках перебування в Петербурзі, було погане; він мусів заробляти на прожиток ручно-мальованими листівками та іншими дрібними працями. Його сучасники оповідають, що він обідав у студентській їдальні, беручи за одну копійку каші та з'їдав її з хлібом, який там давали безплатно...

Обгортка до книги.
Туш, 1919.

Згодом Нарбут мав уже поважніші замовлення від петербурзьких видавців, для яких мусів виконувати графічні праці за їх бажаннями, часто наслідуючи московський народний стиль.

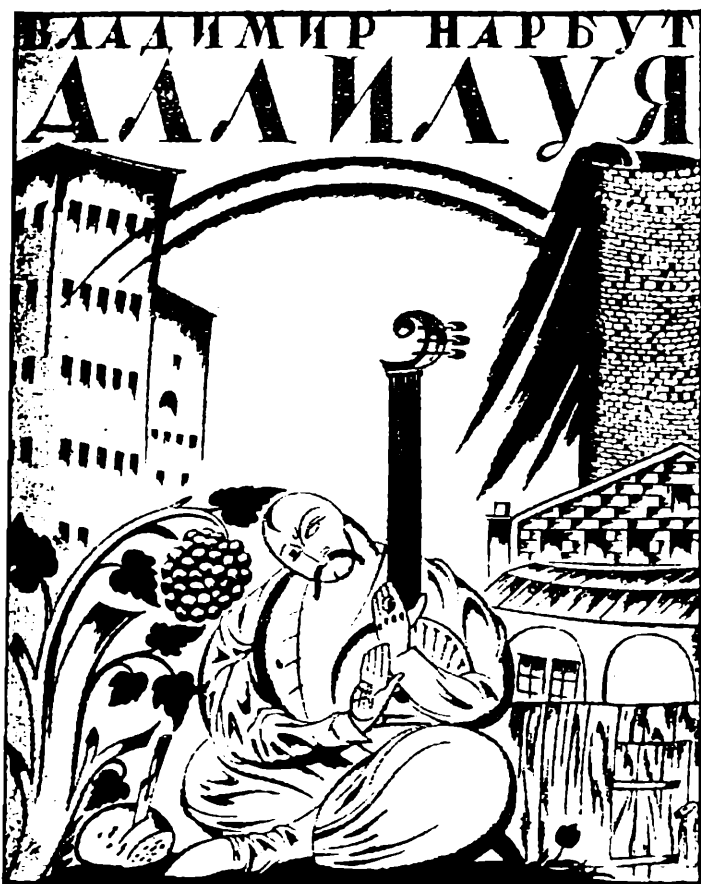
В серпні місяці 1909 року наш мистець виїздить до Мюнхену і вступає тут до приватної мистецької школи Аштбе, де вчиться у професора Holoschi. Але і тут працює недовго і вже в найближчому році вертається до Петербургу.

Коли будемо шукати за джерелами „навчання“ Нарбута, його мистецької освіти та „впливами“ мистецьких шкіл, то переконаємося, що всі ці приватні студії і професори не залишили в нього великого сліду, крім хіба деякого удосконалення графічної техніки.

Відьма. З серії „Українська абетка“.

1919.

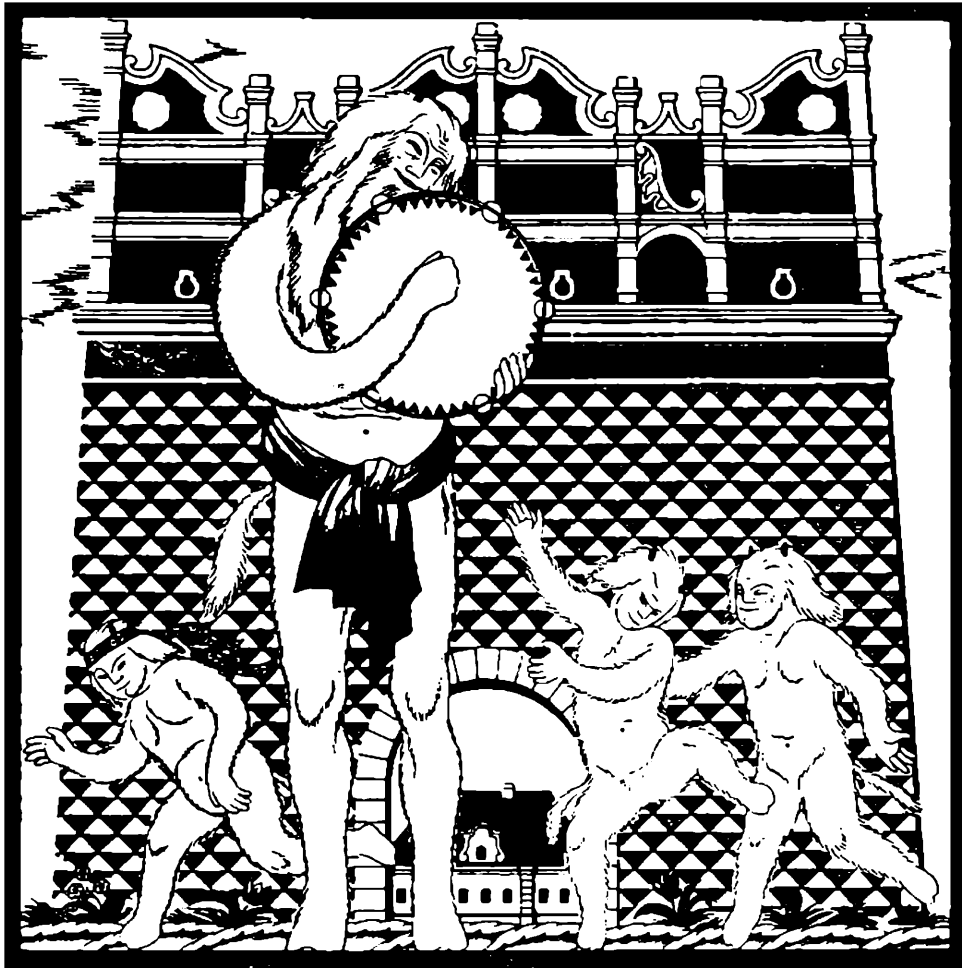
Обгортка
1919.

Ціла його мистецька освіта і наука полягала в чомусь іншому. Тут власне виявилася його непересічна вдача, його сильний характер — бажання здобути кожне знання самотужки, без примусу, до чого спричинилася його палка любов до мистецтва і своєї батьківщини. Зацікавлення до старої гравюри, яке прокинулось ще за часів перебування в Україні, він мав можливість поширити в Петербурзі, де були багаті збірки і музеї. Там він із захопленням студіює старі українські шрифти, мініатюри рукописних книжок, українське граверство XVI—XVIII століття, пізнає друкарську техніку зі

всіма різновидностями репродукції. Взагалі це був ентузіаст старовинного українського ужиткового мистецтва, зокрема порцеляни, шкла, килимів, кераміки. З західноєвропейських граверів Нарбут особливо захоплювався Дюрером, якого міг пізнати докладніше в Мюнхені. Там пізнав також творчість Буша та особливо познайомився з визначним німецьким графіком Діцом. Безсумнівно, що побут в Мюнхені значно поширив світогляд молодого мистця та надав його творчості більш європейського характеру. Цей європеїзм привіз Нарбут ще з Глухова... до столичного Петербургу. Так, привіз! Автор цих рядків пише це без іронії і перебільшень, як свідок, що теж вчився в Петербурзі майже рівночасно з побутом там Нарбута. Це зовсім не жартовливий дотеп, що абсолювент провінціальної гімназії на Україні, приїжджаючи до Петербургу, був там більшим європейцем, ніж „столичні“ мешканці, а вже значно вище стояв від молоді, яка приїздила з Москви, Калуги, Тули, Архангельська чи інших більших міст московщини. Бо хоч з зовнішнього вигляду були це ніби „образовані“ люди, одягнені в європейський одяг, але в їх побуті, домашньому житті, звичаях і т. зв. вишколеності було ще багато варварського, відразливого, що відштовхувало кожного українця, змушувало його подумати над питанням національної, расової окремішності, шляхом порівняння оцінити власну культуру, та загорітися любов'ю до своєї справжньої батьківщини!..

Безсумнівно, що такий процес національного пізнання перейшов і Юрій Нарбут, подібно як інші його земляки в північній столиці. Спочатку керувала молодим Нарбутом українська стихія, раса, що не дозволяла йому згубитися в російській мішанині, згодом спалахнула свідомість своєї національної окремішності.

Як свідчать його сучасники, Нарбут, перебуваючи в Петербурзі 11 років, „не навчився путньо говорити по-російськи“ і все „зраджував себе м'якою чернігівською говіркою”.

У своїх численних творах, виконаних у Петербурзі, Нарбут радо рисував українські мотиви — у краєвидах, садибах, будовах та ін. пам'ятках, часами навіть послуговувався українською орнаментикою. Часто вживав геральдичні мотиви, теж у більшості українського походження. Проектував і оформлював, або ж брав ближчу участь у цілій низці видань, що мали безпосереднє відношення до України або українського мистецтва. Очевидячки, назви цих видань мусіли додержуватися „офіційної” термінології — „Былая Малороссія” (листівки 1907 р.) „Малороссійській Гербовник (1914), „Герб гетмановъ Малороссіи“ (1915, незвичайно рідке видання, що друкувалося в кількості 50 примірників!). Далі Нарбут брав участь у ряді видань таких авторів, як В. Модзалевський, С. Маковський, В. і Г. Лукомські та часописів, де друковано виключно або переважно українські матеріали (напр. книжки „Старинныя усадьбы Харьковской губ.“, 1917 р., „Галиція въ ее старинѣ”, 1915 р., „Очерки искусства старой Украины“, 1916).

У літніх місяцях, перебуваючи на Україні, Нарбут далі поглиблював своє знання з рідної старовини, їздив по старих садибах, монастирях та історичних місцях, зрисовував різні пам'ятки, постійно тримав зв'язок із знавцями та аматорами цієї старовини, як П. Дорошенко, Ф. Єрнст, В. Модзалевський, Я. Жданович, Уманець та ін.

Любов до української старовини та побуту виявилася також підчас весілля Ю. Нарбута, коли він одружився в 1913 році з Вірою Киріянівною. Це весілля, за бажанням Нарбута, мусіло додержатися всіх по-

КОЗАК
КІНЬ
КОРАБЕЛЬ

К к к

К

Буква „К“. Українська абетка.

1917.

добиць українських звичаїв. Для цього спеціально вишуканий „церемоній-майстер” разом з женихом — як пише очевидець — „стали тиранами всього дому“, але всі обрядові тонкощі були додержані!..

Характер національного наставлення Нарбути найкраще виявився в його власноручному підписі під своїм родинним гербом ще в 1912 році: „Мазепинець полку Черниговского, Глуховской сотни, старшинскій сын и гербовъ и эмблематъ живописецъ”.

В Петербурзі наш мистець швидко не тільки здобув признання і популярність, але й провідне становище, як найкращий графік. І так він виконував численні замовлення найбільших і найкращих тодішніх

Лев
Лебідь
Лира

Лл

Буква „Л“. Українська абетка.

1917.

Ілюстрація з видання „Пѣсни брюссельских кружевницъ“. 1915.

видавців, — як І. Кнебель, „Шиповникъ“, „Община св. Євгеній“, „Голике і Вільборг“, „Лукоморье“ та ін. Загалом Нарбут став у Петербурзі реформатором нової книги та ілюстрації і надав російським виданням європейського вигляду. Як високо цінили Нарбута в Петербурзі, свідчить факт, що йому дали оформити пам'яткове видання російського павільону на Міжнародній виставці друкарства, що відбулася в Ляйпцігу перед оголошенням війни 1914 року.

Буква „Н“.
Українська
абетка. 1917.

Негр
вожиці
ножі
Н н

Н

Коли вибухла революція 1917 року, Нарбут з притаманним йому захопленням кидається у вир подій. Відтоді пробуджується в нього український націоналізм, починаються непорозуміння з його знайомими - москалями на ґрунті самостійницьких ідей. Тоді ж у Петербурзі починає мистець працювати над своєю знаменитою українською абеткою для дітей, носить її з думкою проєктувати українські державні знаки, уніформи для війська, прапори та ін.

Коли приходять перші відомості з Києва про український національний і державний рух, заснування

Української Центральної Ради, та коли пробуджується там мистецьке життя, — Нарбут уже в кінці березня 1917 року переїздить до Києва і зразу входить у центральні керівні органи мистецького життя. Повернувшись на короткий час ще раз до Петербурга, Нарбут у квітні 1917 року остаточно переїздить до Києва.

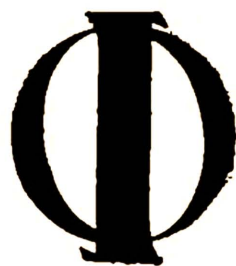
— „Я Московщину не люблю, хочу оддати Україні всі свої сили“ — це власні слова Нарбута, записані його сучасниками після повороту з Петербургу.

Відтоді бачимо Юрія Нарбута у всіх значніших організаційних проявах українського мистецького Києва. Бере він участь у комісіях Генерального Секретаріату Освіти — для створення державного гербу України, мистецької освіти, друкарської школи, далі в Комісії для будови пам'ятника Т. Шевченкові, Софійській Комісії, завідує мистецько-графічною частиною друку грошей Української Держави. Але з найбільшим запалом працює в комісії створення Української Академії Мистецтва.

В жовтні 1917 року Нарбута обирають професором графічної майстерні (відділу) Академії, а в грудні 1918 року її ректором, і цього провідного становища він не покидає до самої смерти.

Тут у Києві в роках 1917—1920 припадає найбільш творча і найблискучіша доба мистецької праці Нарбута. Тут він здобуває собі невмируще ім'я, як один з найвидатніших мистців України. Не диво, що кожний уряд, навіть ворожі нам сили, мусіли рахуватися з Нарбутом!

Найближче був зв'язаний Нарбут, як було зазначено вище, з Українською Академією Мистецтва, не тільки вкладаючи в її організацію багато праці, але нераз рятуючи її від загибелі. Так було і за московсько-совєтської влади, коли Академію наказав

Буква „Ф“. Українська абетка.

1917.

замкнути якийсь комісар Дадикін (з початку червня 1919 року) і за часів короткого перебування в Києві московсько-монархічних військ (Денікіна) в жовтні 1919 року, коли Академію викинули з будинку школи Терещенка.

Тяжкі обставини „совєтської дійсности“ підривали здоров'я великого мистця, який загалом не звертав уваги на свої недомогання. Якось, натившись сирої занечищеної води, яку запасливі кияни підчас совєтської влади переховували у ваннах — Нарбут у червні 1919 року захворів на черевний тиф, згодом ще раз на поворотний тиф, запалення печінки і жовтуху.

На весні 1920 року мистець працював, лежачи в ліжку, не покидаючи керувати справами Академії. Прийшло ще кілька змін влади в Києві, і знову радісний момент — прихід українського війська! Але дорогоцінне і таке коротке життя вже догорає...

Юрій Нарбут помер 23 травня 1920 року, маючи всього 34 роки життя. Ховали його урочисто з церковним обрядом, в супроводі священика, з військовою оркестрою. Ввесь мистецький Київ був присутній на похоронах, а над могилою на Байковому цвинтарі виголошено українські промови у звільненому Золотоверхому Києві.

Ілюстрація до віршу В. Нарбута „Передпасхальне“.

1919.

Заставка з журналу „Мистецтво“.

1919.

Слідкуючи за еволюцією творчості Нарбута, спостерігаємо постійну, свідому і послідовну зміну, що йшла від декоративності, навіть патосу і бутафорії мрійливого „Міра искусств“ (у Петербурзі) до упорядкованої, чітко організованої схеми; від ампіру і барокко до логічної конструкції і стилістичної синтези.

Перші праці Нарбута, виконані в юнацьких роках ще на Україні, пересякнуті романтикою і наслідують кращих сучасних мистців, як це звичайно буває у початківців. Були це студії старовинних мініатур, шриф-

тів і гравюр, переважно українського походження („Слово о полку Ігореві”, Київського літопису, Остромирового Євангелія) і казок, з яких „Війна грибів” уже відзначалася деякою оригінальністю трактування. Копіюючи мініатюри і шрифти, молодий мистець почав пізнавати і виробляти графічність і певність лінії та ритміку шрифтарського мистецтва, які так удосконалив у пізніших часах.

У ранніх працях петербурзького періоду теж домінує романтика казок, але, багато працюючи, мистець мав можливість вистудіювати та удосконалити композиційні принципи ілюстрації і синтетичне трактування фігурного рисунка. Ще більше поглибив цю синтезу та прибрав її у вишукану, але просту графічну форму — у своїх численних ілюстраціях та обкладинках до дитячих забавок і вояків, які залюбки рисував.

В казках і байках російських письменників — Жуковського, Крилова Нарбут стилістично йшов за деякими московськими мистцями, але в байках Андерсена, Гауптмана, Кіплінга та ін. західно-європейських письменників дуже добре відчув світові стилі та дух західно-європейського романтизму, з яким познайомився ще в своїх студіях на Україні. Звичайно, відбилися тут також сучасні течії західно-європейської графіки німецької і французької.

В численних своїх дрібних працях, обкладинках книжок та ілюстраціях дуже швидко переходить від рисунку обрисами до творення правдивого, так званого чорно-білого мистецтва, — рисування самими тінями і силуетом. Спеціально в книжковій графіці Нарбут знаходить потрібний зв'язок між ілюстрацією і друкарським шрифтом, творить цілість книжки під кожним оглядом і в цьому відношенні випереджував тодішню книжкову графіку східно- і західно-європейську.

Обгортка
для журналу
„Наше минуле“.
1918.

Із стилістичного боку мистець перед світовою війною переймається стилем ампір, який був у північній столиці загальнопоширений в зв'язку з ювілейним 1812 роком. Російські мистці старалися створити ніби своєрідний „руський” ампір, послуговуючись зразками архітектури та мистецтва доби царів Олександра I та Миколи I („александрівський ампір”), але і тут „іногородці” типу Нарбута, Добужинського (литовець),

Лянсере та ін. вносили зовсім не російський елемент. Але ні у кого ми не бачимо такої сміливості помислу, інтенсивності думки і просто „вибухаючої“ творчості, як у Нарбута. Всі його ампірові архітектурні мотиви, луки, гірлянди, обеліски, вензелі, колони, русти, меандри, хоч і зачерпнуті зі старих зразків — насичені новітньою думкою, сучасними мистецькими стремліннями.

Захоплюючись студіями геральдики, під впливом відомого дослідника В. Лукомського, Нарбут не тільки дав цілу низку монументальних праць з геральдики, але почав широко застосовувати геральдичні мотиви у своїх графічних композиціях, обкладинках і особливо екслібрісах. Цілком природно, що ця геральдика була переважно українського походження. Капітальні праці Нарбута: — „Малоросійській Гербовникъ” (1914), „Герби гетмановъ” (1915) і „Рестръ шести знатнымъ особамъ” (1912, друковано в кількості 8 примірників!) залишаться на довший час зразком графічного виконання емблематики. Хоч мистець точно дотримувався змісту гербів, зумів їх віддати модерною формою, новим графічним способом, так що ці старовинні емблеми стали жити для сьогочасности, зв'язуючи давню культуру з модерним життям.

Більшої вільности у перетворюванні геральдичних мотивів міг собі дозволити мистець в екслібрісах. Це немов би маленькі монументи, що скупчують в собі символічним способом цілий зміст, усі чари книжкового мистецтва та книжкових збірок. В ранніх екслібрісах Нарбута може дещо переладована композиція (екслібриси Д. Дубровського, В. Лукомського, О. Значко-Яворської та ін.), але згодом вони стають більш лаконічні і вишукані (П. Дорошенка, О. Ганзена). В екслібрісах, так само як і в де-

Обгортка для журналу „Мистецтво“.

1919.

яких інших працях, Нарбут був незвичайним майстром компонувати деталі, що склалися з різних „атрибутів” завданої теми — предмети колекціонерства, книжки, рульони, зброя, архітектурні деталі, промислові вироби, уламки і т. д. Вони виконані завжди прецизно і навіть деталічно, але при тім ніколи не затрачується головна маса згромаджених предметів та їх характеристичні форми.

Не меншим майстром був Нарбут у силуетному мистецтві. Однак не був він „реставратором” цього делікатного мистецтва, що в нашу добу зійшло до ремісництва вуличних штукарів. Нарбут знову таки наповнив їх стилем і внутрішнім змістом модерного мистецтва. З подивугідною прецизністю і чіткістю Нарбут умів передати кожну форму, навіть найскладніший архітектурний мотив у найбільш „ризиковному” рекурсі, при тім відкидав усе неістотне і зайве. Силуетне мистецтво, яке Нарбут спеціально любив та яке постійно удосконалював, стало йому у великій пригоді в його пізніших працях, особливо в орнаментіці.

Доба світової війни 1914—1917 року була переломовою в творчості нашого мистця. На жаль, не всі твори цього періоду збереглися, наприклад, монументальна праця „Георгієвський Статут”, яку Нарбут виконував на замовлення „найбагатшого” військового міністерства в Петербурзі і до якого вложив колосальну працю — невідомо де подівся.

Цікаво, що в цей період Нарбут починає застосовувати народні (людові) мотиви, наприклад, в обкладинці „Пісня кружевниць” (Петербург 1915), де з незвичайною віртуозністю komponує вінієтку зі штучної мережки, яка однак більше схожа на українські народні „витинки” з кольорового паперу, що так вабили Нарбута ще в дитячих роках.

Зима. З „Української абетки“.

1917.

Взагалі, тепер мистець став ближче до української тематики, а разом з тим до джерел українського мистецтва та українського національного стилю. Коли в оформленні видання „Старинныя усадьбы Харк. губ.” ще багато „інтернаціонального” ампіру, то в книжках „Галиція” (1915), „Товстолѣсы (1916), „Гербы гетмановъ” (1915) — вже виразно виступає українське барокко.

Винова дама.
Гральна карта. 1918.

Найбільш творча і найблискучіша доба праці Ю. Нарбута була, безсумнівно, по революції 1917 р., після його переїзду до Києва.

Весь петербурзький період, хоч був значно довший і кількісно продуктивніший, є ніби студіями, ніби підготуванням до завершеної, спільної творчості у Києві. Тут в роках 1917—1920 постали безсмертні твори мистця, що є втіленням українського мистецького генія в графічному мистецтві. Порівнюючи з петербурзькими працями, тепер змінюється не тільки стиль, почерк, сюжет, але все наставлення мистця. Синтеза і сумарність образу та конструктивістична метода komponування остаточно замінюють колишню декоративність, пишну геральдику і бутафорію петер-

бурзких „офіційних“ замовлень. Замість тяжкого граніту і холодного сірого мармуру, сумного і непривітливого краєвиду та мертвих архітектурних уламків — тепер приходить радісний, бадьорий настрій з повним непритамованим світлом. Форма стає ще більш вишукано-проста, чіткість і лаконічність ліній доходить до найвищої міри. І у всьому панує якась своєрідна інтимність, ніжна любов мистця до свого оточення.

З першими променями українського національного життя, Нарбут із запалом кидається до великої праці — української абетки для дітей, на жаль, не закінченої. Абетка Нарбута це не „примітив“ дитячої уяви, як це досить примітивно уявляють собі деякі педатоги. З другого боку — образки Нарбута, при всій скомплікованості композицій та деяких перспективних побудовань, залишаються виразними, ясними і простими для зрозуміння дитини. Тут власне криється секрет великого мистця! Абетка Нарбута була б і найкращим підручником для дітей і zarazом капітальним пам'ятником графічного мистецтва для найбільш вишуканого і вибагливого смаку і загалом одиноким свого роду мистецьким твором світового значення!

Поспих видавничої праці і друкарські труднощі часів української державности не давали Нарбутові у належній мірі розвинути усі можливості оформлення книжки. Тому в роках 1917—1918 з'явилися переважно лише обкладинки книжок. В них помічаємо величезну різницю з петербурзькими обкладинками. Ще зає непотрібна переладованість і нагромодження предметів і форм, немає зайвої плястики поглиблення, — відтепер панує площа паперу, дво-мірність рисунку, простота і логічність композицій та

УКРАЇНСКА ДІЯ АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВА

ЗНАЙДУЄ ДОНДІ ПИ-
САННІ ВІСІ БІГІ
І КОЖДОМУ ЗОШЕЛА,
ЩО РАДИ КНИШОКА-
НОЇ АКАДЕМІЇ, В ЗА-
ДІННЮ, АЛЕ ОДЕМОСА ЮКУ ТИ-
СІА ДЕКЯТКОТ ДІАДНАТОГО ДІ-
САНА СІУНА, В ПАТНІДІАТНІ
ДЕНІ, С ОГЛАДУ НА ХУДОЖНЮ
ДІАЛІНІСТЬ НА НИКИ УКОЇСЬКО-
ГО ІНІШІТКА ГЕОГІА ІКІНОКІ-
УІА ДІВУТА, ОДНОГЛОСНО ОБІАА-
НОГО, ЗГІДНО § 22 СТАТІТУ АКА-
ДЕМІЇ, ПРОФЕСОРОМ УКРАЇНСЬКОЇ
ДІАКАНОЇ АКАДЕМІЇ ІНІШІТКА
ПОДІІНІСТІА ІАФІКІСТІАКОЇ

Диплом Юрія Нарбута на звання про-
фесора Української Державної Ака-
демії Мистецтва. 1920.

Винуватий король.
Гральна карта. 1918.

незвичайна прецизність і чистота лінії. А, найважливіше, — приходить новий виразний стиль, що відкриває нам очі на дорогоцінні скарби української мистецької культури. І знов таки, не є це „реставраторство” і наслідування, але овідома і глибоко-творча перерібка старих форм і сюжетів у наскрізь модерному поданні. Найбільше тут відбилися, розуміється, мотиви українського барокко. Але коли Нарбут брав ці мотиви, то схоплював у них лише основне, істотне, що говорило б про самий кістяк, вну-

трішній зміст зображеного, при тім очищував форму від зайвих оздоб і перелатованих прикрас. Це особливо помітно в таких обкладинках, як: „Народна Справа”, „Оксана”, буквар „Ярина”, „Оповідання з української історії” (Черкаси 1918), Твори В. Винниченка (Київ 1918), „Військово-Науковий Вістник Генерального Штабу У. Н. Р.” (Київ 1918). Одна з найкращих праць цього часу — обкладинка до часопису „Наше Минуле” (Київ 1918) — ще найбільше йде за бароковими мотивами, тоді як в інших працях у більшій мірі мистець застосовує мотиви народні.

В обкладинках та всіх інших працях київського періоду, Нарбут незвичайно багато уваги приділяв шрифтам, які домінують над оздобовими елементами та панують у так званій меморіальній графіці.

Як мистець книги і друкарського вміння, Нарбут не міг байдуже приглядатися до того безладдя, яке існувало спеціально в шрифтарстві. Найближчі попередники Нарбута залишили йому небагато. В другій половині XIX ст., а навіть на початку XX століття у Росії не було великої культури шрифтарського мистецтва. Небагато міг він почерпнути і в Петербурзі, де в кращому разі плекали якусь чудернацьку чисто декоративну „російсько-візантійську” плетінку, зовсім не придатну для друкарської праці.

Все таки на українському ґрунті Нарбут мав свого безпосереднього попередника в особі Василя Кричевського, до якого, як кажуть, ставився стримано, але з великою пошаною.

Студіюючи і копіюючи українські зразки стародавнього письма, Нарбут здобув потрібне відчуття стилю та пізнав будову кириличних літер, особливо типу українського т. зв. уставу; з другого боку — ко-

Жолудева дама.
Гральна карта. 1918.

Червневий король.
Гральна карта. 1918.

пії готичного шрифту дали йому потрібну „гостроту” і конструктивність кожної літери.

Перша відома нам меморіальна графіка Нарбута — диплом Київського Губерніяльного Земства 1913 року — дивує своєю несподівано - оригінальною композицією, гармонійною та вишукано-контрастною гамою барв. І справді — перекинути поміж двома вільно-стоячими колонами простої тектонічної форми гірлянди квітів з гербом Києва — до цього зважитися міг лише справжній майстер, який не боявся, що його

композиція стане „неархітектурною” чи „нелогічною”. Навпаки, ця „неприродність” сполучення якнайкраще промовляє за призначення графіки — не давати ілюзії дійсності, лише ілюструвати і пояснити зміст та істоту дійсності. Цього „змісту” на дипломі чимало — але цей безконечний перегляд сільського-господарського приладдя та „плодів земних” не переладує і не обтяжує цілої композиції — глядач не перевтомлюється, око кохається в цій досконало-виробленій формі та віртуозній лінійній техніці. Багатий і влучний добір фарб — синя-кобальт, малинова, охра і чорна чергуються з потрібними контрастами і гар-

Червневий хлопець. Гральна карта. 1918.

монійними переходами. Ця ясна, радісна мова форм і барв робиться дещо сувора, тяжка і нерухома в пізніших петербурзьких дипломах офіційного характеру. З них найбільш ефектовне „Свідоцтво за пожертви на допомогу сільського населення” (Петербург 1915), де обрамування з меандра сміливо переплетено гірляною з квітів. Варто відмітити, що в деяких петербурзьких дипломах, що друкувалися дуже розкішно і великим коштом, Нарбут уживав до 10-ти різних фарб: кармін, оранжова, жовтий кадмій, синя-аквамарина, ультрамарина, легкий тон сієни, гніда, сіра, зелена і чорна. Не зважаючи на таку велику кількість барв і відтінків, Нарбут досягав кольористичної рівноваги, яка не губиться і при фотографічній однокольоровій репродукції, де окремі акорди барв, їх глибина та інтенсивність доповнюють і збагачують кожну лі-

нійну форму та підсилюють графічне враження. Тут власне криється той секрет: графіка пером і графіка барвою, який мав у собі Нарбут, і який в інших графіків часто не зрівноважується, а часами навіть доводить до внутрішнього конфлікту і розпаду.

В київській меморіальній графіці зникає архітектура і дуже обмежується орнаментика, зате видко культ шрифту. Пригадується, який переворот зробив Нарбут своїми шрифтами. Вони звертали на себе загальну увагу, хоч і далеко не завжди мали признання. Були навіть такі завзяті прихильники „традиції”, що ніяк не могли погодитися на „латинські” літери Z і N, що служить доказом, як у нас мало знають про стару українську культуру шрифтів.

В перших своїх працях київського періоду, як дипломи і свідоцтва Української Академії Мистецтва, Нарбут виробив один дуже своєрідний шрифт, як синтезу друкарського шрифту наших стародруків і українського (козацького) скоропису XV—XVIII ст. З'єднати ці, до деякої міри, протилежні ритмічні вислови і відмінну структуру письма в одну цілість міг лише Нарбут. У деяких запрошеннях мистець більше наближався до скоропису (Відкриття Української Академії Мистецтва, З'їзд Діячів Пластичного Мистецтва, грамота Українському Університету в Києві), або трактував більш декоративно (диплом проф. Академії О. Мурашка і самото Ю. Нарбута), або в більшій мірі використовував зразки шрифтів західно-українських друкарень XVI—XVII ст. (грамота Українського Державного Університету в Кам'янці).

Рівночасно з цим урочистим „меморіальним” письмом, Нарбут дав ще один тип шрифту (на обкладинці до „Антології” Зерова). Цікаво, що подібний шрифт з'явився майже одночасно в Західній Європі в латинці, який не зовсім влучно назвали „неокля-

Жолудевий хлопець. Гральна карта. 1917.

сичним". Через потаний зв'язок України з Західною Європою в ті часи, трудно припустити, щоб Нарбут перейняв його з західної графіки, і більш правдоподібно, що до нового напрямку прийшов наш мистець цілком незалежно.

З усієї графічної спадщини Нарбута найбільше пам'яткове значення мають українські державні знаки. Вони свідчать не тільки про високий мистецький рівень і спільність нашої культури, але під мистецьким оглядом стоять вище інших. Коли по світовій війні вийшли нові поштові марки Франції, то французька критика вказувала на їх немистецький вигляд, а один з мистецьких часописів у Парижі репродукував українські поштові марки Ю. Нарбута, як приклад дійсно мистецького виконання, який треба наслідувати.

Взагалі державні знаки у виконанні Нарбута це наше наочне свідоцтво державної спільноти, наша гордість і слава.

Перші паперові гроші в 100 карбованців, що були видруковані у Києві дня 24 грудня 1917 року, виконав Нарбут ще наспіх, а й сама репродукція не зовсім вдала. Найкращим під кожним оглядом були 10 і 100 гривень, прекрасно нарисовані, але вже гіршого друку 100 карбованців 1918 року, тоді як 500 і 1.000 гривень підчас друку в Берліні значно змінено, через те, що введено різні технічні сітки. Ще більше змінені були в Берліні „Білеті” Державної скарбниці 3,6% в 50, 100, 200 і 1.000 гривень 1918 року. Може найкращими щодо композиційного і стилістичного компонування мали бути 250 карбованців 1918 року, які збереглися у незакінченому рисунку. Так само незакінчений проєкт знаку на 1 гривню (або 50 шагів) і 50 карбованців. З незвичайним смаком і відчуттям стилю, виконав Нарбут також „Актовий папір”, „Асигновку” і „Промислове свідоцтво”.

Поза тим дав мистець інші праці великого державного значення: державний герб, військову уніформу, грамоти, ратифікаційні акти Міністерства Закордонних Справ. Чи ці праці десь зберіглися — невідомо...

З поштових марок виконав Нарбут знаки в 30, 40 і 50 шагів Української Народної Республіки, видані в Києві в липні 1918 року. Крім того Нарбут запроєктував марки на 10 шагів з портретом кн. Константина Острозького, 20 шагів з портретом Сковороди, 40 шагів з портретом гетьм. П. Дорошенка, і невідомої вартости — з портретом гетьм. Б. Хмельницького, далі марку на продаж тютюну (на 10 гривень), варіант марки на 30 шагів та рисунок поштової листівки (адресового боку). В грошових знаках і мар-

Грошовий знак на 250 карбованців.

Проект. 1918.

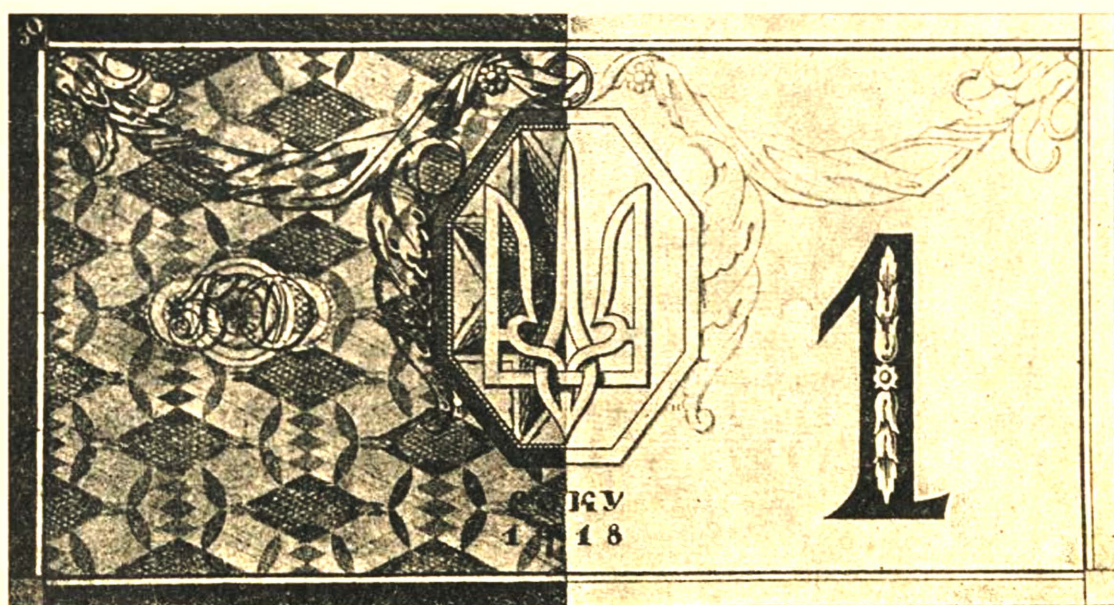
ках Нарбут, крім великої фінезії виконання, графічної досконалости та оригінальності змісту, досяг великої творчої синтези українського національного стилю і власне цим вони для нас незвичайно цінні!

Проекти карт для гри — це також незвичайний твір, який не має собі рівного в подібній сучасній продукції. Вони мають характер серйозного виховного чинника де „королі”, „дами” та інші фігурні рисунки змальовані в образі наших історичних осіб, але не в точній портретовій схожості, лише з метою додержати стилістичну цілість. Так само вжито й геральдичних знаків та орнаментальних мотивів. Усе оформлення „колоди”, заголовна картина, „сорочка” карт та ін. має суцільний, витриманий стиль, а графічне виконання не залишає нічого до побажання. І знов такий великий жаль, що карти не були видруковані і випущені в світ.

Спеціально треба ще відмітити видавничі і фірмові знаки Нарбута. Це справжні графічні символи, в яких сконцентровано цілий світогляд і стиль доби нашого розквіту. Це найкращий приклад так званої дрібної графіки. Знаки „Studio artis Ucrainae“ (1915) і В-во „Сіверська Думка“ монументального і геральдичного характеру. Знаки В-ва „Всеукраїнського Кооперативного Союзу“ і „Всеукраїнського Літературного Комітету“ більш мальовничі. Найкращі знаки „Українського Товариства Шкільної Освіти“ (1917) і „Централу“ — вони дуже прості, скомпоновані незвичайно дотепно, з прекрасним розумінням істотного значення фірмового знаку — бути наочним виразним, лаконічним, легко читаним, при чіткому графічному виконанні.

Останній період творчости Нарбута 1919—1920 рр. приніс нові зміни — з одного боку мистець у більшій мірі почав використовувати українські народні (людові) мотиви, з другого боку саме виконання стало більш клясичним з синтетичною і упрощеною формою. Треба дивуватися, які невичерпні засоби ідей і графічних способів мав Нарбут, скільки свіжого, нового та оригінального давав він у кожній, навіть найменшій, праці, яка легкість, вільність і привабливість віє з кожного його штриха і кожної рисочки! В дню добу постають такі прекрасні твори, як „Acta Narbutorum“, безсмертний твір — ілюстрація „Еней“ до „Енеїди“ Котляревського, дві обкладинки до „Алилуя“ Володимира Нарбута, „Зори“, окремі архітектурні композиції руїн, плякат Шевченківської виставки (весна 1920 року).

Але все таки найкращі речі до часопису „Мистецтво“ — ніби завершення цієї творчости великого мистця, ніби заповіт для українських мистців на всі часи, ніби графічний символ українського відродження!

Проект грошового знаку.

1918.

Маємо тут три обкладинки і три заставки: „Поезія”, „Красне письменство” і „Пластичне (образотворче) мистецтво”. Обкладинки з сучасним „Аполлоном” і „Мамаєм” незвичайно цікаві своїм символічним змістом. Виконані за совєтських часів, правдоподібно, вони хотіли непомітним способом передати невмирущість і перевагу української національної ідеї. Новітній український Аполлон — бог сонця і світла, лівою рукою вказує на коло, що складається із зграї ластівок. Форма кожної ластівки може дати матеріял до теорії... повстання тризуба!.. Під цим сяйвом ластівок виростає виноградна лоза — найбільш уживаний мотив української орнаментики, що символізує страждання і воскресення. На другій обкладинці крилатий кінь — Пегаз у вигляді дерев'яної забавки, що хоч сміливо скаче через Україну, але має все таки

Асигната з талоном.

1918.

інших деталях. Але яка колосальна творча перерібка джерел, який сміливий лет фантазії і яке тонке відчуття духа сучасности!

Подивіться на цю прекрасну постать української дівчини, що символізує „Поезію”, або на жінку з дитиною („Красне письменство”) — цю українську мадонну, що лежить на снопі, поруч із знайомою нам „нарбутівською” виноградною лозою — і ви всією душею полюбите цю багату українську землю, цю роз-

дерев'яні, недовговічні ноги. Під ним пригнічений, але вічний і непідданий „Мамай” — цей новітній козацький Боян, що передає з роду в рід відвічну, світлу українську традицію.

Згадані заставки — це завершена досконалість, сума всіх досягнень Нарбута. Крім бароккової і людової інспірації тут, безсумнівно, прийшов візантійський елемент з перевагою площі, абстрактного тла і двомірности, як це бачимо в способах рисування фігур, укладання зборів одягу, орнаментиці та

кішну українську природу, цих добрих людей та їх чудові мистецькі вироби! У всьому панує божественна гармонія, заспокійливий ритм, а при тім повна вібрація життя!

Коли народжуються такі твори — то не може бути смерти і занепаду.

Невмирущі твори Нарбута залишили глибокий слід у всьому сучасному українському мистецтві. Через свій короткий побут у Києві, як професор Академії Мистецтва, він не міг виховати більшої кількості учнів. А все таки можна нарахувати їх кільканадцять, а серед них найкращі і найближчі йому Роберт Лісовський і Лесь Лозовський (†1922 р.). Однак вплив Нарбута сягає буквально на всіх

сучасних українських графіків. Тому мало казати, що Нарбут започаткував нову українську графічну „школу”, він створив цілу епоху в розвитку українського мистецтва!

В особі Нарбута маємо яскравий приклад, що може дати нарід з прибудженням його повного національного життя, і як вибухає творча сила на плідному ґрунті давньої мистецької культури.

Марка „На користь пошта-
льона“. 1918.

Творчість Юрія Нарбута йшла поруч з поступом новітнього життя, відповідала національним прагненням свого народу — була вірним образом доби до найтонших нюансів. І навіть за кілька днів перед своєю передчасною смертю він блискуче відчув найновіше прагнення сучасності з тою чіткістю і ясністю думки, яка була властива лише йому!

ВАЖНІША ЛІТЕРАТУРА ПРО Ю. НАРБУТА

- Б а л и ц ь к и й П а в л о, Спогади про Нарбута. „Бібліологічні Вісті”, Київ 1926, ч. 3, ст. 52—57.
- Б у р а ч е к М., Г. І. Нарбут. „Громадське Слово”, Київ 1920, ч. 14, — Спогади про Г. І. Нарбута. „Бібліологічні Вісті”, Київ 1927, ч. 1.
- В и р о в и й Є., Недруковані проєкти поштових марок Ю. Нарбута. „Український Філателіст”, Відень 1926, ч. 2.
- Г е о р г і й Н а р б у т. Посмертна виставка творів. Київ 1926 (Статті Ф. Ернста і Я. Стешенка).
- Г о л л е р б а х Е., Г. І. Нарбут, як майстер обгортки. — Книжні знаки Г. Нарбута. „Бібліологічні Вісті”, Київ 1926, ч. 3, ст. 36—45.
- Г о л у б е ц ь М и к о л а, Юрій Нарбут. „Літер.-Наук. Вістник”, Львів 1922, к. 1, ст. 59—62.
- З а й ц е в П., Незамінимому. „Громад. Слово”, Київ 1920, ч. 15.
- З е р о в М., Мої зустрічі з Г. І. Нарбутом, „Бібліол. Вісті”, Київ 1927, ч. 1, ст. 102—105.
- Е р н с т Ф., Георгій Іванович Нарбут (1886—1920). Некролог. „Збірник Секції Мистецтв Україн. Наукового Товариства у Києві”, Київ 1921, ст. 130—132. — Георгій Нарбут та нова українська книга, Київ 1927. — Посмертна виставка творів Г. І. Нар-

- бута, „Бібліологічні Вісті”, Київ 1925, ч. 1—2, ст. 180—181. — Те ж, „Черв. Шлях”, Харків 1923, к. I, ст. 263—264.
- Каталог Русского Отдела Международной выставки Печатного Дела и Графики в Лейпциге, Москва 1914.
- К о в ж у н П а в л о, Неопубліковані праці Г. Нарбута. „Нові Шляхи”, Львів 1930, ч. 6.
- К р у ш е л ь н и ц ь к и й І в а н, Георгій Нарбут. Львів 1930.
- К у з ь м и н Є., Нарбут і завдання графіки. „Червоний Шлях”, ч. 3 (48), 1927. ст. 142—155.
- Л - к о А р к., Монографія про Нарбута. „Нова Книга”, Харків 1925, ч. 3, ст. 47—48.
- Л у к о м с к і й Г., Вѣнокъ на могилу пяти дѣятелей искусства, Берлін 1922. — Нарбут, его жизнь и искусство, Берлін 1923.
- М и т р о х и н Д., О Нарбута, „Аргонавты”, Петроград 1923, ч. 1, ст. 19—21. — Памяти Нарбута. „Среди коллекционеров”, Москва 1922, ч. 9, ст. 5—9.
- М и х а й л і в Ю х., Фрагменти спогадів про Г. І. Нарбута, „Бібліологічні Вісті”, Київ 1926, ч. 3, ст. 46—51. — Георгій Нарбут, „Життя й Революція”, Київ 1926, ч. 10.
- Н а р б у т. „Громадське Слово”, Київ 1920, ч. 13.
- Н е р а д о в с к і й П., Виставка Нарбута в Русском музее. „Москва”, Москва 1922, ч. 6, ст. 12—13.
- О б і д н и й М., Графіка українських грошових знаків. „Стара Україна”, Львів 1925, ч. XI—XII, ст. 198—200.
- О х о ч и н с к і й В., Виставка произведений Г. И. Нарбута. „Среди колликционеров”, Москва 1922, ч. 9, ст. 12—13. — Книжные знаки Георгия Нарбута, Ленинград 1924.

- Памяти Г. І. Нарбута. „Громад. Слово”, Київ 1920, ч. 22.
- Похорон Г. І. Нарбута. „Громадське Слово”, Київ 1920, ч. 14.
- Радлов Н., Современная русская графика и рисунок. „Аполон”, Петербург 1913, к. 6.
- Середа Антін, Georg Narbut als Buchkünstler, „Gutenberg-Jahrbuch“ Mainz 1927.
- Січинський Володимир, Současná ukrajinská grafika, „Umění Slovenu“, Brno 1925, ч. 3, ст. 11—24.
— Die Zeitgenössische ukrainische Buchgraphik, „Gutenberg Jahrbuch“, Mainz 1929, ст. 249—264. — Mostra dell'Arte Grafica Ucraina, Roma 1938, ст. 5—11.
- Сидоров А. А., Г. Нарбут и его книга, „Печать и Революция”, Москва 1923, ст. 43—64. — Нарбут, „Экран”, Москва, ч. 30.
- Современная русская графика, Петроград 1917.
- Таранушенко С., Згадка про Г. Нарбута. „Бібліологічні Вісті”, Київ 1927, ч. 1, ст. 106—107.
- Чеховин С. В., Воспоминания о Г. И. Нарбуте. „Аргонавты”, Петроград 1923, ч. 1.

